

SIMOR ANDRÁS

Meglátogatott Roque

TALÁLKOZÁSAIM EGY KÖLTŐVEL

BUDAPEST

Z-füzetek/17

**A sorozatot szerkeszti
SIMOR ANDRÁS**

**Fedélterv és tipográfia
JORDÁN GUSZTÁV**

Készült a Lukács György Alapítvány támogatásával

© Simor András, 1991

Letölthető:

[[PDF formátumban](#)] [[EPUB formátumban](#)]

1.

Roque Daltont 1972-ben ismertem meg Havannában. *Kocsma és egyéb helyek* című verseskönyvét, amellyel 1969-ben elnyerte a Casa de las Américas nevű kulturális központ költői versenyének nagydíját, még Pesten olvastam; tetszett, de nem jobban, mint bármelyik más baloldali latin-amerikai költőé. Régi kubai barátom, a költő és festő Fayad Jamís is emlegette, „ő a legnagyobb salvadori költő”, mondta róla, de ez sem hívta fel rá különösebben a figyelmemet, végül is Salvador olyan kicsiny ország, hogy könnyű dolog ott a legnagyobbnak lenni, gondoltam rosszmájúan.

Élete érdekesebbnek látszott, mint költészete.

Kétszer is bebörtönözték, és kétszer is ki akarták végezni. Első alkalommal az ítéletvégrehajtás kitűzött időpontja előtt négy nappal megbukott az őt bebörtönző diktátor, és a költőnek sikerült megszöknie. Másodszor az ítéletvégrehajtás napján földrengés támadt, a börtön összedőlt, és Roque Dalton ismét ott találta magát isten szabad ege alatt, a börtön romjai között, ahonnét a rabok és a börtönőrök együtt menekültek el. Élt Guatemalában, Mexikóban, Prágában, mert saját hazájában nem élhetett. Végül Kubában telepedett le.

Legendák szóltak csúfságáról, ő maga verset is írt róla. Verse szerint az orrát először egy guateimalai barátja törte be, mert ő, Roque azt mondta, hogy magától értetődően tizenegyes volt, a másik pedig azt hajtogatta, hogy nem és nem. Tizenegy éves korában eljátszotta barátaival Okinawa elfoglalását, ekkor egy kódarab jobb szemén találta, emiatt, amikor egy nőre kacsint, virrasztó kábitószeresnek vélik. A költői felsorolásban egy féltékeny férj következik, majd prágai megveretésének története, amikor két utcányim a Belügyminisztérium és négy utcányira az államvédelmi szervek irodáitól, nem tudni miért, alaposan elverték, éppen Csehszlovákia Kommunista Pártjának kongresszusa előtt, amelyre Salvador küldötteként érkezett, ám ne hallgassuk el azt se, hogy az egyik szovjet küldött, bizonyos Szoboljev elvtárs, aki jól ismerte Roquet, mielőtt pártja nevében hivatalosan tiltakozott volna, arról faggatta a kórházban, hogy nem tapogatta-e meg valamelyik cseh hölgy fenekét a hölgy férfiismerősének jelenlétében. A kissé hosszadalmas költői felsorolás azzal a történettel végződik, amikor Kubában egy M-52-es puskát cipelt, nem tudni, miért és hová, és váratlanul megjelent egy bika. A vers szerint a költő ijedtében ráesett a fegyverre, amely úgy ütött vissza, mint egy forradalom Afrikában, és eltörte mindkét járomcsontját. Mások szerint szó sem volt bikáról, Roque Dalton egy gödörbe esett bele, ahol egy anyakoca tartózkodott kicsinyeivel.

Én nem láttam csúnyának Roquet. Sovány, izgatott szemű és hangú fiatal férfit láttam magam előtt, aki világhíre ellenére igen természetesen viselkedett. Találkozásunk után két nappal odaadta új versei kéziratát. „Szivacstermeszed van, minden hatást magadba szívsz” – mondtam neki, és ettől kezdve jó barátok lettünk, egy éven át kéthetente találkoztunk Roque vedladi lakásában, ahol még ugatós kis

kutyájával is megbarátkoztam.

Tudtam, hogy tagja a Salvadori Kommunista Pártnak, de azt is tudtam, hogy nem ért egyet pártja éppen érvényben levő politikai irányvonalával, hanem a fegyveres harc híve. Olvastam, majd később, mártírhalála után le is fordítottam azt a versét, amely párttagságának első napjáról szól.

BAJT KERESVÉN MAGAMNAK

*Első sejtgyűlésem éjszakáján esett
vízcsepp-csurgató művészetem lelkesen megtapsolta négy
vagy öt személyiség Goya-képből kilépők
mindenki kissé unatkozni látszott
talán az üldöztetéstől mi több a naponta elképzelt
kínvallatástól*

*Munkásszövetségek és sztrájkok szervezői
meglehetősen krákoktak és azt mondták
válasszak valami álnevet
hogy havi öt pezót kell fizetnem ezentúl
hogy megállapodtunk miszerint minden csütörtökön
meg hogy jól mennek-e tanulmányaim
meg hogy ma elolvasunk egy Lenin-brosurát
meg hogy nem szükséges percenként azt mondani elvtárs.*

*Mire kimentünk elállt az eső
anyám megszidott mert későn értem haza.*

De az előbbi verssel együtt kell idéznem a kéziratban odaadott versek egyikét is. 1972-ben ez a vers győzött meg arról, hogy Roque Daltonnal mindenről a legteljesebb őszinteséggel beszélhetek.

AZ ÁLLAM ÉS FORRADALOM

(Az utolsó fejezetek kivonatos ismertetése)

*Ellenetek kik a forradalmi helyzeteket szakszerűen
elrohasztjátok
és almáskosárba dobjátok hadd rohadjon meg a többi is
ellenetek kik még a kérdés fölvetésével is
magát a kérdést becsülik le
burzsoák full-backjei
filiszteusok szemifiliszteusok polifiliszteusok
Hérosztratosz módra híresek
kik azért születettek hogy a históriát blanquizmussal
vádoljátok
ellenetek citátumok és szentenciák önfeledt izlelgetői
kik a citátumokat és szentenciákat a forradalomtól féltitek
ellenetek kik szerint Marx nagy műve
a munkásosztályt mindenekelőtt a túlzó forradalmiságtól*

*óvja
ellenetek kik sportból idézitek
„a teljes államgépezetet szét kell zúzni”,
tűz korszak idején a bernsteiniáda csodálói
passzív radikálisok
várakozás zászlóit magasba emelők
kik fölszereléssel fegyverrel juttok el az opportunizmushoz
kik az opportunizmustól szerzitek be a fölszerelést fegyvert
kik nem kerestek fölszerelést fegyvert az opportunizmus
ellen*

„Milyen a viszonyod a Salvadori Kommunista Párttal?” – kérdeztem Roquet. Fölnevetett: „Ha hazamegyek, és azt mondom nekik: – Egyetértetek veletek azonnal kooptálnak la Központi Bizottságba. Ha azt mondom nekik, hogy opportunisták, közülük velem, hogy már régen kizárták a pártból.”

A groteszk helyzetekben kedvét lelő, fekete humorral megáldott ember volt. Brechtet idézte egyetértőleg, és azt mondta, hogy ő is gyanúsnak tartja ily olyan marxistát, akinek nincs humorérzéke. Az ő humorérzéke különös helyzetekben csiszolódott élesre.

1966-ban részt vett a Havannában tartott OLAS (Organización Latinoamericana de Solidaridad – Latin-amerikai Szolidaritási Szervezet) értekezleten.

Huszonhét latin-amerikai ország kommunistáikból és más forradalmi szervezetek képviselőiből álló küldöttségei határozták el ezen az értekezleten, hogy havannai székhellyel létrehozzák a kontinens forradalmi mozgalmainak irányító és koordináló szervezetét. „Hamar kijózanodtam a havannai extázisból – mondta Roque –, mert hazatérésem után a másik salvadori küldött hallgatott ki, mint a rendőrség nyomozója, és röhögve vágta a képembe: – Ti alkartok miniket legyőzni, amikor még egy ilyen vacak kis országban sem találtak két megbízható embert?”

Ilyen élményekből táplálkozott Roque költészete. Legelőször az ragadott el benne, hogy mindenirányú tiszteletlenségre törekedett.

A KÉTSÉGEK ÉRDEKÉBEN

*Marx Károly
megbűvölten egy lepke előtt.*

*Van ebben
valami meggyónni való?*

*A Központi Bizottság főtitkára
hüvelykujját orrlikába mélyeszi.*

*Netán
ez a kép
emberi szépséget sugárzik?*

*A szép fiúnak
(akit nemrég zártunk ki sorainkból, de*

*azért még szép),
golyó fúródik a szemébe,
és a világ minden keselyűje
engedélyt kér, hogy a városba repüljön.*

*Ó, némaságra született pillangók!
Ah, Forradalom hivatalai!*

Érek annyit, hogy vegyek magamnak egy pisztolyt.

Emellett kamaszos játékoság is élt benne. Írt például egy álanarchista verset a hialnitudás művészetéről, és azt javasolta benne, hogy a kivégzett 'amerikai nagyikövetnek dugjanak homloka egyik lyukába egy jázmint *a posteriori*, a mindkét combján megsebzett érsek urat pedig kényszerítsék káromkodni, mielőtt végeznének vele. A vers elé Friedrich Dürrenmatt-citátumot írt mottóként: „*A másik: – Ami Önt érdekli, az tulajdonképpen a halnitudás művészete. A férfi: – Úgy vélem, ez az egyedüli művészet, melyet ma meg kell tanulnunk.*”

Lefordítottam neki Ladányi Mihály *Látogatók* című versét:

*Éjszaka
jönnek hozzám, mialatt alszom,
tudják,
nappal engem mindenféle szorongat:
Díjbeszedő, meg
Díjbeszedőné asszony,
Kilátástalanság úr is többnyire délután jön.
Hát éjszaka
üljük körbe az asztalt.
Kicsit sápadtak,
látszik, hogy megviselte őket a haláluk,
kicsit idegesek
a versektől, amiket róluk írtak,
de
néhány órácska múltán,
ha feledik,
kiért-s-miatt nem élnek,
már olyanok,
mint akit kicseréltek.*

Nevetett, és elém tette *A harcos megpihen* című versét:

*A halottak napról napra önfejűbbek.
Azelőtt könnyű volt bánni velük:
keményített ingnyakot kaptak tőlünk, virágot,
fölmondtuk nevüket hosszú-hosszú sorban:
hogy a szent honi föld,
hogy a nemes árnyak,*

hogy a merev márvány.

*A tetem az emlékezettel egyetértve
újra beállt a sorba,
és menetelni kezdett vén zenénk ritmusára.*

*Ugyan, még mit nem,
a halottak
mások mostantól kezdve.*

*Ma ironikusakká válnak,
kérdéznek.*

*Úgy vélem, átlátnak rajtunk,
mióta egyre inkább többségben vannak!*

Roquéval szabadabban beszélhettem a politikáról, mint kubai barátaimmal. Nem rökönödött meg azon, amikor azt mondtam neki, hogy ami nálunk odahaza van, az nem szocializmus. Voltak európai tapasztalatai. 1967-ben *50. évforduló* címmel verset írt egy férfiről, aki valamikor hős volt, és aki ma kezében egy pohárka pálinkával emlékezik Októberre, mialatt az égen egy csillag világít, amelyet ő reménynek nevez. *Kocsma* című hosszú versében arról ír – prágai élményei hatására –, hogy ha egy országban véget ér a hőskorszak, jön a szép cinizmus kora, és vele a szavaik, szavak, szavak.

*Kubában nem lesz így!
Latin-Amerikában nem lehet így!
A világ egyetlen zugában sincsenek ilyen pumák,
vagy nem árnyékozza a földet ilyen rózsaszínűre a Nap,
vagy nem lobog a harag, mint zöld zászló,
azért.*

Az érvelés ugyan túlságosan lírikusi és szubjektív ebben a részletben, ám az indulat tökéletesen találkozott az én reményeimmel. Abban bíztam, hogy a Harmadik Világ forradalmi, Ázsia szocialista országai és Kuba visszarántják az idő helyéből veszedelmesen kibillent mérlegét. Lefordítottam Roquének egyik epigrammáját, amely nyomtatásban azóta sem jelent meg; nem is a kiadói lektorátus, hanem az én öncenzúráim hagyatta ki *Meglátogatom magamat* című kötetemből, és válogatott verseim közé sem illesztettem.

DELEGÁCIÓK

*Jönnek, nyilatkoznak., hazautaznak.
Pártolja a szegény rokont a gazdag.*

A vers kubai megjelentetése is elképzelhetetlen lett volna akkoriban; ma, megírása

után tizennyolc évvel, természetes lenne. Roque imádta az epigrammákat és a bökverseket. Amikor Miguel Angel Asturias Nobel-díjat kapott, és tegyük hozzá magyarázatként, hogy nem írói érdemei, hanem politikai megalkuvásai miatt, *Boldog Guatemala* címmel a következő kétsorost írta:

*Mint zsák a foltját,
Nobel-díjasát megtalálja minden ország.*

Asturias elvállalta hazája párizsi nagykövetségének vezetését, mialatt az ország legnagyobb élő költőjét, Otto René Castillót az Asturiast nagykövetté kinevező diktatúra katonái élve elégették. Otto René Castillo jó barátja volt Roquének. „Ki tudott Latin-Amerikában igazán lényeges dolgokat Bertolt Brechről? Egy szerencsétlen guatemalai fiatalember, akit elevenen megsütöttek!” – mondta keserűen, és Asturiast közönséges szarházinak titulálta. A következő pillanatban fölnevetett: „Na persze, ez a szarházi nagy író, tényleg nagy!”

Ugyanígy vélekedett Borgesről is. Kedvenc kubai költője Jósé Lezárná Lima volt, a bonyolult, modernül barokk hangvétellű, nagy polgári költő, akit Eliot, Saint-John Perse társaságában emlegetnek világszerte. „Ő a legnagyobb – mondta –, Guillénnél is; nagyobb” – azzal szenvedélyes vitába kezdtünk, hiszen én Guillént a legnagyobb latin-amerikai költőnek tartottam, Nerudánál, Vallejónál is nagyobbnak, s ha ma vitatkozhatnánk, ugyanezt mondanám. De a vita még inkább barátokká tett bennünket. A nagy polgári költőkért rajongó Roque Dalton egyáltalán nem törekedett arra, hogy ő maga polgári költő legyen.

Mesterének éppen ezért a perui költőóriást, a kommunista César Vallejót tartotta, aki belepusztult a nyomorba, a faszizmusba, és halottas ágyán perui félvérként ismétélgette: „Ide... gyorsan ... egy kést... megyek Spanyolországba ...” Kitűnő tanulmányt is írt róla, de öniróniája ezúttal sem hagyta cserben. „Mire gondolhat egy szegény költőcske egy salvadori börtönben, a kivégzése előtt? Arra, hogy az új *Trilce* verseit neki kell megírnia. Csakhogy a börtöntől még nem lesz valaki César Vallejo.” Tizenhat évesen Tóth Árpád verseiért lelkesedtem, és a klasszikus kínai költő, Po Csü-ji verseit olvastam Weöres Sándor fordításában. Szonetteket Írtam a Döblingben rejtező Széchenyiről; ezek azóta elvesztek, csak két sorra emlékszem: „és megbűvöltén, bambán, mint pofont vert, / meredten nézte a sötét revolvert.” Aztán 1957-fben éppen úgy fordultam el kamaszkorom mestereitől, akárcsak Salvadorban Roque Dalion. Erről beszélnünk sem kellett, a hasonlóság annyira nyilvánvaló volt mindkettőnk számára.

2.

Roque általában az írógép mellől állt fel, amikor megérkeztem. Egyszerre több kéziratot is dolgozott, ebben is hasonlítottunk. A *hüvelykujjacska betiltott történetei* című könyvét is akkoriban írta. Ebben a könyvben hüvelykujjacskának becézett hazája történetét írta meg versben és prózában, valódi és kitalált dokumentumszövegekkel. A könyvet Madridban vásároltam meg; ia Spanyolország, Mexikó, Argentína és Kolumbia számára készült kötetnek akkor már második kiadása látott napvilágot. A fülszöveg Julio Cortázar idézi: „Roquéval beszélgetni olyan volt, mint intenzívebben élni, mintha valaki két ember életét élné egyszerre.”

A hüvelykujjacska betiltott történetei közül legjobban a *Mindnyájan* című verset szeretem.

*Mindnyájan félig holtan születünk 1932-ben
továbbélünk de félig élve
mindegyikünk harmincezer egészen halott számláját őrzi
kamatjukat
kamatos kamatjukat hizlalják azóta
és ma már halállal piszkítják be mindazokat akik
születendők
félig holtan
félig élve*

Mindnyájan félig holtan születünk 1932-ben

*Salvadorinak lenni annyit tesz hogy félholt vagy
ennyi jut nekünk
nekünk csak fele élet maradt*

*És mivel mindnyájan félholtak vagyunk
a gyilkosok nemcsak azzal kérkednek hogy ők teljesen élők
hanem azzal is hogy halhatatlanok*

*De ők is félig holtak
és csupán félig élnek*

*Félholtak egyesüljünk mert mi vagyunk a haza
hogy fiainak nevezhessen minket
a meggyilkoltak nevében
egyesüljünk mindannyiunk gyilkosai
a halottak és a félholtak gyilkosai ellen*

*Mi mindannyian
több halállal rendelkezünk mint ők
de mi mindannyian
több étellel rendelkezünk mint ők*

*Fél életünk egysége a mi erős várunk
mindannyiunké akik félig élve születünk félig holtan
1932-ben*

1932-ben fojtották vérbe Salvadorban a kommunista párt szervezte népfelkelést, és Maxlmiliano Hernández Martínez tábornok kormánya több mint harmincezer munkást, parasztot öletett meg. Az egykori felkelés legendás alakjának, Miguel Mármolnak, a Salvadori Kommunista Pártot megalapító Farabundo Martí harcostársának visszaemlékezéseit Roque adta ki, pontosabban készítette elő kiadásra 1971-ben; a nagy terjedelmű könyv nyolc évvel a költő halála után jelent meg a Casa de las Américas történelmi sorozatában. „Amikor én születtem – írja Roque –, Miguel Mármol már öt éve kommunistaként harcolt, és már ki is végezték.” Mármol túlélte a

kivégzést, gyilkosai fölöslegesnek tartották a kegyelemlövést, mert azt hitték, hogy kiloccsant az agyveleje. Valójában egy másik kivégzett agyvelejét látták az övének. „Rájöttem, hogy ebből az anyagból nem szabad regényt írni – mondta Roque –, Mármol saját szavai minden írói ábrázolásnál hitelesebbek.”

Megint teljesen egyetértettem vele. Korvin Ottó, Szamuely Tibor, Rózsa Richárd és Rózsa Ferenc életrajzának írásakor sokszor eszembe jutott ez a beszélgetés. Én már csak az utódokkal, a túlélőkkel beszélhettem, az ő szavaikat idézhettem. Roque magával hősével ült szemben, és elhallgattatta önmagában a témára lecsapni készülő író. Dokumentumkönyvet írt beszélgetéseik alapján, és könyvének szövegét magával főhősével ellenőriztette. Latin-Amerikában ezt a műfajt *testimonió*nak, bizonyágtételnek nevezik. A Miguel Mármolról szóló könyv azért is lett tökéletes, mert szerzője éppen olyan aktív forradalmár volt, mint a főhős.

Én semmit sem tudtam Roque forradalmi tevékenységéről, úgy értem, semmi konkrétumot. Az órákig fecsegő, szóból ki nem fogyó Roque soha egyetlen olyan mondatot sem mondott, ami forradalmi tevékenységét sejtette volna. A magamutogató költő egyúttal kivételesen fegyelmezett aktív forradalmár is volt. Egyszer egy ismeretlen latin-amerikai fiatalember volt nála, amikor feleségemmel felugrottunk hozzá. Még az sem derült ki, hogy a fiatalember melyik országból való. Amikor fényképeztünk, a fiatalember finom mozdulattal kilépett a készülő képből. Hét év múlva, Rózsa Ferenc életrajzának írása közben értettem meg igazán ezt a pillanatot. Azt írja Rózsa Ferenc húgának, Irénnek küldött utolsó levelében: „Sajnos, a kért fényképet nem tudom megküldeni magamról. Rólam egy sem sikerül.”

A Roquéről készült fénykép sem sikerült jól. „Hiszen ez egy fiatalember” – mondja lányom, aki négy évvel Roque halála után született. „Miért írsz róla könyvet?” – kérdezi. „Például azért, mert szeretném, ha te tudnád, hogy ki volt ő” – felelem, és eszembe jut az a délután, amikor a rosszul sikerült fénykép készült.

Levest főztünk a semmiből. Került bele csont és lekvár, Roque még egy szöveget is beledobott, mert imádta az *Aranylázat*. Nagyon sokat neveltünk. Roque kis kutyája az asztal alatt ropogtatta a csontot. „Milyen jól neveltek a magyar nők – mondta Roque a feleségemnek –, egy szót sem szólnak, mialatt egy kutya szétrágja a bokacsontjukat.” Évek múlva egy szonett született erről a délutánról, később idézni is fogom.

Végignevettük a délutánt, pedig Havannában a halál közel volt hozzánk.

Ugyanabban az évben ismerkedtem meg Marinával is. Az ő történetiét itt kell elmondanom, hozzátartozik az 1972-es évhez és a Roque Daltonról szóló íráshoz.

Marinát a Nacionál hotelban ismertem meg. Harminc év körüli, magas, ruganyos, bronzvörös hajú, zöld macskaszemű és macskamozgású kreol nő volt, olyan, aki után a világ bármelyik üdülőhelyén megfordultak volna az elkényeztetett férfitvendégek. „Brazil” – mondta magától értetődően a feleségem, aki épp portugálul tanult.

Marina 1967 elején érkezett Kubáiba férjével, ugyanarra az OLAS értekezletre, amelyen az egyik salvadori küldött Roque Dalton volt. A mozgalomban gyerekkorától kezdve részt vett. „1967-ben jöttek létre Rióban az első gerillacsoportok. A férjem hamarosan hazautazott, hogy bekapcsolódjak az ottani szervezőmunkába. Illegális útja megszervezéséről az OLAS gondoskodott, én semmit sem tudok róla. A hotelban azt mondtam, hogy vidéken van. Lehet, hogy azt hitték, otthagytam. Én ettől fogva egyetlen sort sem kaptam tőle.”

Férje elutazása után költözött Marina a Nacionál hotelba. „Nem gondoltam arra, hogy ez emigráció. A harcra gondoltam és a győzelemre. Spanyolul tanultam. Akkor kezdtem beszólni ezt a *portinolt*, amit azóta is beszélek. Annyi elnyomás, börtön, kínzás, életveszély után Kuba maga volt a lélegzetvétel. Meg aztán mi brazilok nagyon

hasonlítottunk a kubaiakra. Ugyanolyan *ahiako* vagyunk.”

Az *ahiako* kubai népi étel. Eredetileg a taín indiánok eledele volt, hutipatkányok, iguanák, krokodilok, teknősbékák, tengeri kagylók húsából készült, valahogy úgy, hogy a lábosba mindent beleraktak, ami csak akadt a faluban, aztán másnap a maradékhoz hozzáfőzték azt, ami a kezük ügyébe került. Mindent együtt főztek, és mindent egy nagy adag pirospaprikával fűszereztek, ami izgató csípősségével valamennyi rossz ízt elnyomta.

Marina anyja litván volt, apja brazil félvér. Különleges *ahiako* volt ez a királyi mozgású, gyönyörű asszony. Milyen lehetett saját környezetében? „Amikor 1961-ben az amerikaiak blokád alá vették Kubát, én Rióban dühöngő tigrissé változtam.”

1970-ben levelet kapott egyik Rio de Janeiróban élő unokatestvérétől. „Azt írta, hogy a férjemet elfogták és a börtönben halálra kínozták. Idegösszeroppanást kaptam. Nyitott szemmel feküdtem a hotelban, de nem tudtam magamról. Emberek jöttek, mentek. Az egyik takarítónőt anyámnak hittem, a másikat nővéremnek. Megkérdezték: – Elvihetem ezt? – azzal valamelyik ruhámra mutattak. – Persze – feleltem hol anyámnak, hol nővéremnek. Mire magamhoz tértem, egyetlen ruhám sem maradt.”

1972-ben már hat év óta fehér bilétával rendelkező szállóvendég volt, szobáját, napi ellátását az állam fizette. „Az orvos szerint munkaképtelen vagyok, de ez nem lehet igaz. Én nem tudok így élni. Itt az emberék jegyre kapják az ételmet, mindenért sorba kell állni, este nincs villany, a csapból gyakran nem folyik a víz. Semmi sincs, és minden van, mert Latin-Amerikában először egy nép országutakat, gyárakat, kórházakat, iskolákat épít magának. Én itt nem maradhatok szállóvendég.”

Nála magányosabb szállóvendég nem lakott a Nacionalban. „A takarítónők tartanak tőlem, a macskáim miatt – mesélte, tudniillik a szállodai előírásokat semmibe véve négy kóbor macskát vett magához a hotelszobájába. – Ezek az én igazi társaim. Ember még nem vigasztalt olyan észrevétlen szeretettel, mint ez – és a nagy, lompos, vörösés színű kandúrra mutatott. – Nálam nem takarítanak délutánonként, olyankor meztelenül alszom, csak ezek nyávognak a fülemben.”

Egyik nap a liftben rendkívül izgatottnak látszott. Egy levelet tartott a kezében. „Rióból jött” – mondta. A mellette álló, kövér, vízfejű kisfiú a bélyegre bökött, Marina gyors mozdulattal letépte, és odaadta neki. Vele mentünk a szobájába. Olvasni kezdett, leejtette a levelet, aztán felkapta. Zöld macskaszeme csupa könny volt. „Azt írják, él a férjem. Egyszer azt írják, hogy él, egyszer azt, hogy meghalt, hát lehet ebben a bizonytalanságban élni? Ez nem az unokanővérem írása!” „Nincs tőle másik levél?” – kérdeztük. Előkap valami zsákfélét, a levelek szétszóródnak az ágyon. Csak egy másik unokanővér levelei kerülnek elő. A levélben nincs semmi gyanús, Marina ettől az unokanővérétől még egy levelet sem kapott. Megpróbáljuk megállapítani, mikor adták fel a levelet, de a keltezés a bélyeggel együtt egy lavórban ázik már, hogy a szép brazil bélyeg egy vízfejű, kövér kisfiú bélyegalbumába kerülhessen. „Inkább legyen halott, mintsem hogy kínozzák” – mondja Marina.

Ott-tartózkodásunk alatt több levelet nem kapott rokonaitól. „Ismertem Marina férjét, kiváló ember volt. Ha eddig nem ölték meg, ezután fogják megölni – mondta Roque az ilyen levél valójában semmit sem jelent. Valószínűleg valami jóakarató és hiszékeny kívülálló ismétli meg benne a börtönigazgatóság hazugságait.”

Elutazásunk előtt Marina kiköltözött a Nacionalból. „Otthont akarok magamnak. Különben is, itt nem tűrik tovább a macskáimat” – tette hozzá, és fölnevetett.

Egy utcára nyíló, egykori garázsából lakássá alakított szobát kapott. Az ajtó két oldala zsalugáteres ablak, nyáron mindig nyitva kell tartani, különben a bentlakó megfullad a hőségtől. „Itt nem lehet élni – mondta félig kiabálva, félig sírva –, ha be-

csukom az ajtót, megfulladok a hőségtől, ha pedig kinyitom, berohangálnak a gyerekek, elkunyerálnak mindent, ia napszemüvegemet kérik, nem, ezt nem bírom ki, ezt képtelenség kibírni! – azzal rákiabált az ajtóban megjelenő kisfiúra –, menj innen, fáradt vagyok!”

Azután elmondta, hogy ráadásul előtte egy másik brazil nő lakott ott, aki esténként férfivendégeket fogadott. „Naponta jön valaki, verik az ajtót, azt mondják, hogy maga épp úgy beszél spanyolul, mint az a másik, és kacsintanak ... nem, ezt nem lehet kibírni!”

Az ajtóban, mintegy végszóra, megjelent egy sárga macska. „Ez egy szörnyeteg, a nőstényekhez jön. Az én kandúrom gyáva, féltékeny, de gyáva, nem mer az utcai macskákkal verekedni. Te gyáva, verekedni kell!” – kiabált a lompos, vörösös kandúrra, mialatt az a hátát borzolja az ágy alá bújt.

1975-ben ismét Havannába utaztam. Az írószövetségi konferencia egyik üléséről elszökve, már az első napon Roquéet kerestem. Nem volt Havannában. Roque lakásáról Marinához mentem. Nem volt otthon. A bezárt ajtó mögött macskanyávogást hallottam. Becsúszhattam a résen egy cédulát, és tudtam, hogy nincs Havannában lakás, amelyhez több közöm volna, mint ez az utcára nyíló szoba, ahonnan macskanyávogás hallatszik ki, és amely előtt az arra járó orrát macskaszar szaga üti meg.

Délután eljött a hotelba. Észrevette, hogy milyen döbbenet nézek rá. „Kövér vagyok, rémesen kövér. Kórházban kezeltek, akkor híztam el” – aztán mintha valamelyik néhány éve félbehagyott beszélgetésünket folytatná, elmondta, a *Granma* hírt adott arról, hogy Mato Grosso államban újjászerveződött a fegyveres ellenállás. „A harc folytatódik” – ezzel búcsúzott.

Hazaérkezésem után nemsokára levelet kaptam tőle. „Az életem alig változott – írta. – Egyik nagybátyámat Brazíliában letartóztatták. Nem volt forradalmár, egyszerűen azért tartóztatták le, mert beszélt velem telefonon. Ennek ellenére úgy érzem, hogy vissza kell térnem Brazíliába. Számomra nem létezik más megoldás. Kilenc év óta élek a hazámtól távol, nem elviselhetetlenül sok ez?”

Marina emigráns sorsa kegyetlenebb volt, mint Roquéé. Nem volt író, nem tudott a szavakban megkapaszkodni. Több levelet nem írt. Egy év múlva tudtam meg, hogy öngyilkos lett, levetette magát egy felhőkarcoló nem tudom hányadik emeletéről, és hogy Roquéet azért nem találtam Havannában, mert illegális úton hazatért Salvadorba. Nekem a szomszéd csak annyit mondott, amikor utána érdeklődtem: „Koreába utazott.”

3.

1977-ben levelet kaptam Kubából, „Roque Daltont ismeretlen körülmények közt megölték” – írta barátnőm. Azóta sem tudok többet haláláról, valószínűleg egy szakadár csoport gyilkolta meg, amelyet a CIA épített be a mozgalomba. *Szegény költőcske, aki én voltam* című önéletrajzi regényében, amely azóta Mexikóban állítólag megjelent, és amelyből csak egy rövid részletet ismerek, arról ír, hogy első letartóztatásakor az őt kihallgató nyomozó biztosította: kellő mennyiségű hamis dokumentumot állítottak össze azt bizonyítandó, hogy Roque önekik dolgozott. „Nem lesz hős belőled” – tette hozzá.

Latin-Amerika egyetlen írója sem adott hitelt az abszurd vádnak. Julio Cortázar *Iszonyú halál* címmel írt Roque Daltonról, és a vádat nevetségesnek minősítette. Kuba egyértelműen Roque mellé állt, a kubai sajtó visszautasította a vádaskodást, és három

év múlva a neves uruguayi író, Mario Benedetti válogatásában impozáns verseskötvet jelentettek meg Roque Daltontól. A verseskötet utolsó ciklusának címe: *Föld alatti versek*. Ezen a címen adta ki a Nemzeti Ellenállás Fegyveres Szervezete 1977 augusztusában Roque Dalton utolsó verseit. A kötet fedelén egy jelszó olvasható: „Fegyveres harc ma, szocializmus holnap.”

A kötetet Brecht-mottó vezeti be, és az egyik vers közvetlenül is utal Brechtre:

CSUPÁN A KEZDET

*Egy félig költőnő barátnőm
így definiálta bújukat-bajukat
a középosztálybeli értelmiségieknek:
„A burzsoázia foglya vagyok,
önnönmagamból nem tudok kitörni.”*

*És Bertolt Brecht mester,
kommunista, drámaíró és német költő
(a sorrend lényeges), azt írta:
„Mi egy bank kirablása
egy bank alapításának
bűnéhez képest?”*

*Mindebből én arra következtetek:
ha önnönmagából kitörni készülően
egy középosztálybeli értelmiségi
bankot rabol,
nem tett egyebet, csupán
száz év bűnbocsánatot nyert magának.*

A kötet verseit az illegalitásban élő költő álnéven publikálta, nemlétező költőket talált ki saját versei szerzőiül.

Vilma Flores, 1945-ben született költőnő, joghallgatónő, aki félbehagyta tanulmányait, hogy egy textilgyárban dolgozva részt vehessen a munkásszervezet harcaiban, nyitja meg a kitalált szerzők sorát. Az ő nevében Roque sajátos ars poeticát publikál *Poeticus efficaciae* címmel:

*Megítélhetitek
egy politikai rendszer,
egy politikai intézmény,
egy politikus férfiú erkölcsi mibenlétét
abból, mennyire tartják veszélyesnek,
ha fürkészve néz rájuk
egy szatirikus költő szeme.*

A gyűjteménynek álcázott verseskötvet harmadik költőjéről, Jorge Cruzról Roque Dalton még több életrajzi adattal szolgál: 1939-ben született San Miguelben, katolikus

egyetemi vezető volt, majd egyetemi tanulmányait megszakítva a földmunkások közti keresztény-forradalmár tevékenységnek szentelte magát, még egy illegális kiadványt is publikált a rövid, ám tartalmas életrajz szerint a neves brazil pedagógusról, Paulo Freireről. Mintha Roque Dalton nem is pusztán leplezésből írta volna verseit álneven, az a benyomásom, hogy a leplezés a mű szerves része lett, mintha valóban egyúttal kitalált szerzői verseit írta volna.

A fiktív katolikus költő úgyszintén a satíra mestere:

A BIBLIKUS ÜZLETRŐL

A Biblia szerint

*Krisztus megsokszorozta a nép számára
a kenyeret és a halat.*

*Ha így tett, helyesen cselekedett,
és ez nagyobbá teszi őt nem egy tábornoknál,
ki ezer csatát nyer, ahol millió szegény hal meg.*

*De jelenleg az észak-amerikaiak
megakadályozandó a kenyér és a hal megsokszorozását
és elérendő, hogy az egész világ belenyugodva
tűrje a megsokszorozott éhséget, ami a nagy üzlet része,
megsokszorozzák a Biblia gyártását
minden nyelveken, melyeket beszélnek a szegények,
és ideküldik nekünk a szőke ifjak keze által,
akiket e célra képeztek ki körültekintően a Tábornokok.*

A *Föld alatti versek* közül legjobban három rövid, satirikus verset szeretek. Mindhárom súlya egyre növekszik az időben, és sajnos egyre több országban válnak ijesztően aktuálissá. Az első címe majdnem hosszabb, mint maga a vers:

*TANÁCS, MELYRE MÁR
NINCS SZÜKSÉG
A VILÁG EGYETLEN
RÉSZÉN SEM,
DE SALVADORBAN*

*Ne feledd soha sem,
hogy a fasiszták közt
a kevésbé fasiszták
úgyszintén
fasiszták.*

A másik két verset mintha a halála után következő évtized második felének eseményei elé írta volna mottóként a szerencsétlen salvadori Kasszandra, akivel iszonyú halál végzett. Először négyszáz példányban megjelent műfordításkötetemben, *Az erdő elfoglalásában* adtam közre őket.

A JÖVENDŐBEN

*Amikor társadalmunk
alap faiban igazságos
lesz tehát
szocialista
a sörözői beszélgetések alkalmával
az intim vallomások órájában
nem egy akad ki lesütött szemmel szól majd:
„én magántulajdonnal rendelkeztem a termelési eszközök
köréből”
ahogyan ma azt mondjuk:
„nekem szifiliszem volt”
„nekem voltak tévelygéseim szexuális téren”*

LEHETSÉGES

*A burzsoák számára
a haza a törvények a tisztesség és Isten
értelmetlen dolgok
a magántulajdon és a „szabad vállalkozás” nélkül.*

*A proletárok számára
a magántulajdon
és a „szabad vállalkozás” halála
adna értelmet a Hazának a törvényeknek a tisztességnek
talán még Istennek is.*

Önmagáról közvetlenül ritkán Vall ezekben a versekben. Leghitelesebben *Találkozás egy vén költővel* című versében teszi, amely arról szól, hogy véletlenül összeakadt egykori mesterével és pártfogójával, aki elsápadt megpillantva őt a vörös neonfényben, „és átment a másik oldalra, mint ki váratlanul megszomjazott.”

Van a kötetben egy vers, amelyet most fordítok le. Annak idején úgy ítéltm, hogy minálunk úgysem közölhető. Talán védekező öncenzúráim is közrejátszott, kár volna egyetlen verssel kockáztatni egy egész verseskönyvet, gondoltam, és a *Credo Cheről* című verset kihagytam latin-amerikai műfordításkötetemből, a *Fegyverek szomorú éjszakájából*.

CREDO CHERÖL

*Che Jézuskrisztust
fogyul ejtették
hegyi beszéde bevégezése után
(a háttérben géppisztolyok ropogásával)
bolíviai és zsidó rangerek
jenki-római főnökök vezényletével*

*Elítélték az írástudók és a farizeus revizionisták
kiknek szócsöve vala Kajafás Monje
mialatt Pontius Barrientos kezeit mosni próbálta
és szála katonás angolul
a nép feje fölött amely kokalevelet rágcsált
és még Barabás alternatívájával sem szembesült
(Judás Iskáriótes öközülik kerüle ki akik
megszöktek vala a gerillaosztagból és megmutatták az utat a
rangereknek)*

*Aztán Krisztus Guevarára helyezőnek vala
egy töviskoszorút és egy örültre való tunikát
és nyakára feliratot rakának gúnyolódás képpen
INRI: Ingenélőket Naplopókat Rebellióra Izgató*

*Később asztmáján kívül keresztjét cipeltették vele
és M-2-esek s örtüzével keresztre feszíték
és levágták vala fejét és kezeit
és minden mást elégetének hogy hamvai örök időkre
eltűnjenek a széllel*

*Minek láttán Che számára nem maradt más út
mint a feltámadásé
és az hogy az emberek baloldalára álljon
sürgetve őket szaporább haladásra
századok századain keresztül
Ámen*

Roque halálát az iskolában tudtam meg, oda hozta el egy egyetemista a Kubából küldött levelet. Aznap estig, amíg feleségemmel nem találkoztam, senkinek sem tudtam elmondani ezt a halálhírt, a világhírű költőt nálunk kevesen ismerték. Fél év múlva írtam meg azt a szonettet, amelyről már szoltam, és amelynek idézésével még adós vagyok.

SZABÁLYTALAN SZONETT

*Roque Dalion költő azon az estén
levest főzött, volt benne csont és lekvár,
aztán a furcsa ízű levest lassan
kanalaztuk, és nevtünk, nevtünk,*

*majd elbeszélte, hogyan szöktették ki
Salvadorban a börtönből, mert kínos
lett az épp akkor soros diktátornak
soká etetni Roque Dalton költőt.*

*Erről az estről többé nem beszélünk,
nem idézzük emlékét Budapesten,*

és halálának körülményeit se

*mondja már el, noha nevetne rajtuk,
és kiszínezné minden részletük, mert
örömét lelte az ilyen sztorikban.*

KÉT VERS TÖRTÉNETE

1984-ben egy Havanna melletti kis halászfaluban éltem, Guanabóban. Ott tudtam meg Imre Katalin leveléből, hogy Radovan Zogović meghalt.

Zogovicról először egy Magyarországon élő jugoszláv kommunista, Lulity Gergely beszélt nekem. Az Öreg – mert Lulity Gergelyt így hívtam – kétszer is ült Tito börtönében. Először a hírhedt Goli Ótok börtönszigeten raboskodott, erről a rabságáról dokumentumkönyvet is írt; hitelesebb és megrendítőbb könyv talán nem is született a jugoszláv börtönökről, ám az Öreg könyve kézirat maradt, nálunk –nem adták ki, nyugati megjelentetésével pedig ő nem próbálkozott. Tőle hallottam először Zogović nevét, a nagy jugoszláv költőt, aki évekig élt házi őrizetben, a publikálás minden lehetősége nélkül, majd végül Krleža segítségével ismét megjelenhetett a zágrábi *Fórum*ban, és másfél évtizedes szünet után verseskönyve is napvilágot látott.

Verseit a magyar Zogović-kötet létrejöttékor ismertem meg. A kötetet Csala Károly válogatta, ő fordította a versek nagy részét, és készítette a nyersfordításokat a többiek számára.

Abból a nemzedékből, amelybe a görög Jannisz Ritszosz, a kubai Nicolás Guillén és a jugoszláv Radovan Zogović tartozik, az utóbbi fejezi ki legeredetibben a század második felének kommunista megrendültségét a magát szocialistának nevező tábor szétesése láttán. Idézem *Perlekedés az élettel* című versét:

*Állj lesbe és üss le! Tépj szét minden utat-módot, az
idegeket öld*

[el

*végleg,
hogy némuljak el, rohadjak meg, én, a csonka, ki egykor ép
volt.*

*Csakhogy én nem adom meg magam: szeretek, verekszem,
lánggal*

[égek,
harcba vetek minden érzékszervet, minden tartalékot.

*Tégy bélpoklossá, halálra horgonyzott járvány hajókra
különíts*

[el,

*boríts be ótvarral, bütykökkel – legyenek sánta, legyenek kacska!
De én állok, szálfagegyenesen állok, megyek brigádokban,
míg a*

*[harcnak vége nincsen,
az egész küzdőtéren – Phenjantól Le Havre-ig – rohamból*

[rohamba!

*Tedd tisztátalanná hazugsággal a tisztát, az áttetszőt
seprővé*

*[zavarosítsd el,
vedd el hazámat, szülőhazám napsugarát – legyen éjsötét
még*

*[kalitkám is.
De tőlem, de belőlem nem veheted el a fényeket és a
titkokat,*

*[egyik sem
alszik ki mezőmön, az örök nyugalanság mezején, az
Amúrtól a*

[Vltaváig.

*Nem, bár ha karsztba falazz is be! Hát rajta – vakíts meg,
a testvéri kehely előttem a sötétben se szikrázzék fel, ne
lángoljon*

*[lánggal.
De csonkán, de vakon, én egész lényemmel hallani, hallani
fogok*

*[mindent,
Moszkvát, Brčko-Banovičit, a menetoszlopokat Kalkuttában!*

S mind tisztábban, mind hangosabban – emlékezetemmel,

*[agyammal, velőmmel,
míg csak rezdiül a membrán és utolsó élő sejtem,
hallani fogok mindent, még ha nekem, vaknak, fülemben
forró*

*[viaszt is öntesz,
mert nem felejttem a sortüzeket, mert Levitán szavait nem*

[felejttem.

Állj lesbe és üss le! Öld el az idegeket. Alid el az utolsó

*[utacsját, mi a világból
hozzám vezet még. Tégy bénává. Vakká. Süketté. Akár
félholtta*

tégy.

*De én így is szeretek, gyűlölök, mindent tudok, hallok, látok
szívemmel. Átalakulok, egész valómmal – szívvé!*

Zogoviéről sokszor beszéltem Roque Daltonnak; versei fordítására is rávettem, de Roque nem volt műfordító alkat, nyersfordításaimon alig változtatott. Ottó Fernández kérésére Francisco de Oraá készítette el Zogović verseinek spanyol változatát, ezek ímeg is jelentek a Kubai írószövetség folyóiratában, az UNIÓN-ban.

Zogović halálhírére mégis salvadori halottam, Roque alakja rémlett fel. Írtam egy elégiát, amelyet Radovan Zogović jugoszláv és Roque Dalion salvadori költő emlékének szenteltem.

*Drága halottak, arcotok élő, annyira látom,
mintha közétek tartoznék már, élve közétek.
Büszke olajfa az egyik, jelzi a messzi hajósnak,
itt van, megvan a part, nem tűnt el még a mi partunk.
Másik most közelebb van, Salvador a temetője,
onnan hallom a hangját, versei célbatalálnak.
Mintha az élő élne kevésbé, én, ki reátok
emlékezve nem alszom, várom az éjszaka végét.
Alszik Guanabo, fölöttünk alszik a trópusi félhold,
alszik a tenger, a hullám, alszik a parton a kagyló.
Fürge halászok kis ladikokban várnak a halra,
mint a jövendőt, őrzik a zsákmányt, tőlük a kék víz
el ne orozza kajánul, el ne rabolja az orkán.
Mintha tiétek volna a csónak, mintha tiétek
volna a háló, mely a jövendőt el nem ereszti.
Lassan vége az éjnek, fönt szakadoznak a felhők,
arcotok ott van az égen, mennyire, mennyire éltek.*

Néhány nap múlva álmodtam Roquéval. Álmomban elégedetlenkedett velem, „túl klasszikus verset írtál rólam, hexameter!” – mondta, és metsző gúnnyal fölnevetett. Ezután írtam meg második Roque-versemet; elnézést kérve álombéli látogatómtól, de ezúttal sem szép szabadversben, hanem rímes jambusokban.

ÁLOMKÉP

*Meglátogatott Roque, a kivégzett.
Nem tudni, miért halt meg és hogyan.
Én kérdezek, és ő konokul hallgat,
mint akinek veszélyes titka van.*

Golyókkal beszél, és Duarte elnök

*túszul ejtett lányának sikolyával.
A poén még hiányzik, hát kajánul
a végső viccre vár. És ez is rávall.*

*Hallgatása gyökeret ver az éjben,
és indái benövik álmomat.
Akciót szervez, bankrablást, mert ott él,
de hozzám némán, holtan látogat.*

Ezt még el kellett mondanom.

1991. február

Készült 500 példányban

**Ez a
177
példány**

**ISBN 963 400 512 8
ISSN 0866 – 4220**

Felelős kiadó: a szerző

**910333 Tótfalusi Tannyomda
Felelős vezető: Béres György mb. igazgató**

Felelős szerkesztő: Tabák András

Terjedelem: 2 A/j ív

Terjeszti: a Téka Könyvértékesítő Vállalat
